

Tieteellisten julkaisufoorumeiden luokitukset heijastavat tiedeyhteisön arvostuksia

Otto Auranen & Janne Pölönen

Julkaisufoorumi-hanke, Tieteellisten seurain valtuuskunta

5.1.2012

Pertti Ahonen, Niilo Kauppi, Kari Palonen, Heikki Patomäki ja Henri Vogt kritisoivat Yliopisto-lehden numerossa 10/2011 Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) alaisuuteen perustettua Julkaisufoorumi-hanketta. Ahosen ja kumppaneiden näkemykset voidaan tiivistää seuraavasti: hanke on toteutettu kiireellä, tasoluokitus suosii valtavirtatiedettä ja haittaa vapaata tieteellistä tutkimusta ja keskustelua. Lyhyt vastauksemme Ahosen ja hänen kollegoidensa kirjoitukseen on julkaistu Yliopisto-lehden numerossa 12/2011.

Toukokuussa 2010 käynnistyneen Julkaisufoorumi-hankkeen tavoitteena on ollut laatia tieteellisten julkaisukanavien eli lehtien, sarjojen ja kirjakustantajien tasoluokitus, joka mahdollistaa suomalaisten tutkimusorganisaatioiden tieteellisen julkaisutoiminnan arvioinnin määrän lisäksi laadullisin perustein. Tavoitteena on ollut sekä kartoittaa kaikkien tutkimusalojen keskeisimmät tieteelliset julkaisufoorumit (taso 1), että tunnistaa niistä korkeatasoisimmat ja vaikuttavuudeltaan laaja-alaisimmat (tasot 2 ja 3). Julkaisufoorumin 23 asiantuntijapaneelissa on tasoluokiteltu vuonna 2011 noin 19 500 lehteä ja sarjaa sekä noin 1200 kustantajaa.

Julkaisufoorumi-hankkeen lähtökohtana on ollut arviointiprosessin avoimuus: arviointiin liittyviä aineistoja on ollut vapaasti ladattavissa hankkeen verkkosivuilta, ja TSV on säännöllisesti tiedottanut tieteellisiä seuroja arvioinnin etenemisestä. Ohjausryhmä valitsi arviointipaneelien jäsenet lokakuussa 2010 yliopistoilta, valtion tutkimuslaitoksilta, tieteellisiltä seuroilta ja tiedeakatemoilta pyydettyjen ehdotusten perusteella. Paneelien arviointityö on ollut käynnissä joulukuusta 2010 lähtien, ja paneelien jäseniä on kannustettu tiedustelemaan omien tieteenalojensa edustajien näkemyksiä lehdistä, julkaisusarjoista ja kustantajista.

Paneelien jäsenet ovat toimineet arvioijina muiden tehtäviensä ohella, ja tämä on voinut aiheuttaa tilanteita, joissa kollegoiden näkemyksiä pyydetään hyvin nopealla aikataululla. Lisäksi lienee selvää, että kommentointipyyntöt eivät voi tavoittaa kaikkia tiedeyhteisön jäseniä. Mistään tahallisesta kiirehtimisestä ei kuitenkaan ole ollut kyse. Julkaisufoorumista suunnitellaan päivittyvää järjestelmää, johon voidaan lisätä joka vuosi uusia lehtiä, sarjoja ja kustantajia. Vuonna 2011 tehtyjä tasoluokituksia on tarkoitus päivittää säännöllisesti arviointipaneelien avulla.

Kirjoittajien mielestä laatuluokitus painottaa valtavirtatiedettä ja luo vapaata kriittistä ajattelua rajoittavia portinvartijaefektejä. Myös monet paneelit ovat arviointityössään kiinnittäneet huomiota siihen, että vakiintuneiden tutkimusalojen valtavirrasta poikkeava tai niiden rajapinnoilla tapahtuva tutkimus ei helposti saa riittävää arvostusta ja näkyvyyttä. Tämä vertaisarviointiin perinteisesti kohdistettu kritiikki voidaan kohdistaa myös laatuluokitukseen, koska lehtien ja sarjojen arviointi Julkaisufoorumissa perustuu asiantuntijapaneelien näkemykseen. Paneelien tehtävänä on kuitenkin ollut huolehtia, että kaikkien tutkimusalojen julkaisufoorumeita on myös luokituksen korkeammilla tasoilla.

Luokitus perustuu ns. informoituun asiantuntija-arviointiin, jossa Julkaisufoorumi-hankkeen sihteeristö on toimittanut paneeleille aiempien vastaavien arviointien tuloksiin ja viittausindikaattoreihin perustuvaa taustatietoa lehdistä ja sarjoista. Paneelit ovat tehneet päätöksensä oman tietämyksensä ja harkintansa varassa tausta-aineistoon ja kollegoiden näkemyksiin nojaten. Kuten Ahonen ym. toteavat, viittausindikaattorit eivät ole kiistaton tutkimuksen laadun osoitin, minkä takia luokitusta ei ole toteutettu vain viittausindikaattorien perusteella.

Kun tutkimusorganisaatioiden (esim. yliopistot) julkaisuutoimintaa arvioidaan julkaisuluokitusten avulla, ei luokitusten lähtökohta voi olla muu kuin tutkijayhteisössä laajasti vallitseva käsitys tieteellisten lehtien ja sarjojen tasosta. Hankkeen tavoitteena on ollut sekä kartoittaa kaikkien tutkimusalojen tärkeimmät julkaisufoorumit, että tunnistaa niistä korkeatasoisimmat ja vaikuttavuudeltaan laaja-alaisimmat. Tasoerot eivät ilmesty tieteen ulkopuolelta, vaan Julkaisufoorumi-luokitus tekee ne näkyviksi.

Tieteellisten lehtien ja kustantajien väliset tasoerot näyttävät selvempinä luonnon-, lääke- ja teknisissä tieteissä kuin humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä. Tästä huolimatta myös humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä tutkijat käytännön toiminnassaan tekevät erotteluja sen mukaan, millä foorumeilla julkaistaan relevanteimmat ja korkeatasoisimmat tutkimustulokset ja keskustelut. Silti julkaisufoorumi toimii julkaisujen laadun osoittimena vain erittäin karkealla, suurien julkaisumäärien tasolla. Yksittäisen tutkijan tai tutkimusryhmän tasolla laadunarviointi edellyttää perehtymistä yksittäisiin julkaisuihin.

Ahonen ym. ovat huolestuneita vapaan tieteellisen keskustelun ja luovuuden edellytysten vähenemisestä. Tutkijan näkökulmasta on usein tarkoituksenmukaista käyttää kirjoittajien tarkoittaman ”valtavirtatieteen” ulkopuolisia julkaisufoorumeita, jotka toimivat erikoisalojen asiantuntijoiden keskusteluareenoina. Luokitus kannustaa tutkimustyön edellyttämään monipuoliseen julkaisustrategiaan noteeraamalla myös erikoistuneempien tutkimusalojen ja eri tutkimussuuntausten tieteellisiä lehtiä ja sarjoja. Toisaalta luokitus rohkaisee tutkijoita julkaisemaan parhaat työnsä johtavilla ja näkyvimmillä julkaisufoorumeilla.

Jatkossakin Julkaisufoorumiin otetaan mukaan peruskriteerit täyttäviä lehtiä ja kustantajia, eikä tavoitteena ole tiettyjen suuntausten suosiminen. Jos luokituksissa on vinoumia, niitä tulee korjata tasoluokitusten päivitystyössä. Tätä varten kehitetään käytäntöjä, jotka tiivistävät paneelien jäsenten ja muun tiedeyhteisön välistä kommunikaatiota.